

ارزیابی جایگاه الگوهای بومی در برنامه‌های ساخت و ساز مسکن روستایی؛ مطالعه موردی: استان آذربایجان شرقی

حامد بی‌تی* - عضو هیات علمی دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران.

Analyzing position of the local patterns in upgrading countryside dwelling (based on studying on East Azerbaijan province)

Abstract: development of countryside dwelling always was one of the important disturbance of the politicians & programmers of countryside area and in that direction different schemes in the form of the development programs have been run, that special scheme of the upgrading and updating of country side dwelling is last and important of those are in the country; a scheme with a goal of preparing relative, stable countryside dwelling was created and with updating minimum 200 thousand countryside dwelling a year is changed to the most effective contemporary countryside development programs in Iran and the process of the changes that happened in frame and shape of the countries is accelerated. According to outlook of the scheme that updates should be meantime preparing dwelling of country men, causing increase the quality of the every dwelling and circulation of the "local patterns of countryside dwelling", the goals that in point of the specialists completing all of this after six years of being executive the scheme is not come into conclusion. This paperwork meantime introducing briefly the goals of the special scheme of updating and upgrading of countryside dwelling, it considers of importance of this scheme in development contemporary countryside dwelling after that with consideration the direction of constructing countryside dwelling in form of this scheme analyzes the position of local patterns of countryside dwelling so with introducing effective zones at running patterns understand the cause of not performing completely of scheme in using local patterns of countryside dwelling and suggest for using the values, which are important and in present day are not using anymore and sometimes present this values that is similar at architecture constructing of contemporary countryside dwelling.

Keywords: countryside dwelling, local patterns, frame of the country, country programming, special scheme of upgrading country side dwelling

چکیده

توسعه روستاها و مقاوم سازی مسکن روستایی همواره یکی از مهمترین دغدغه‌های دولتمردان و برنامه ریزان روستایی بوده و در این راستا طرح‌های متنوعی در قالب برنامه‌های توسعه به اجرا گذاشته شده است که طرح ویژه بهسازی و نوسازی مسکن روستایی متاخرترین و یکی از مهمترین این طرح‌ها در کشور می‌باشد؛ طرحی که با هدف تامین مسکن متناسب، مقاوم و بادوام روستایی شکل گرفت و با نوسازی سالانه حداقل دو بیست هزار واحد مسکن روستایی به یکی از تاثیرگذارترین برنامه‌های معاصر توسعه روستایی در کشور تبدیل گردیده و روند تغییرات به وجود آمده در کالبد و سیمای روستاها را شتاب بخشیده است. با توجه به چشم انداز این طرح، نوسازی‌های به عمل آمده می‌بایست، ضمن تامین مسکن مورد نیاز روستائیان، باعث ارتقاء کیفی واحدهای مسکن روستایی و ترویج «الگوهای بومی مسکن روستایی» می‌شدند، اهدافی که به نظر کارشناسان، تحقق کامل آنها بعد از گذشت حدود شش سال از اجرایی شدن طرح همچنان محقق نگردیده است. این مقاله ضمن معرفی اجمالی اهداف طرح ویژه بهسازی و نوسازی مسکن روستایی، به بررسی اهمیت این طرح در توسعه معاصر روستایی اقدام می‌نماید، سپس با بررسی روند ساخت و ساز مسکن روستایی در قالب این طرح به ارزیابی جایگاه الگوهای بومی مسکن روستایی در قالب این طرح می‌پردازد تا با شناسایی حوزه‌های تاثیرگذار بر اجرای الگوها، علل عدم کامیابی کامل طرح در بکارگیری الگوهای بومی مسکن روستایی را مشخص نموده و پیشنهادهای برای بکارگیری ارزشهای کم رنگ شده و گاه از یاد رفته معماری در ساخت و سازهای معاصر مسکن روستایی ارائه نماید.

واژه‌های کلیدی: مسکن روستایی، الگوهای بومی، کالبد روستا، برنامه ریزی

روستایی، طرح ویژه بهسازی و نوسازی مسکن روستایی

مقدمه

این پژوهش به بررسی یکی از تاثیرگذارترین برنامه‌های توسعه مسکن روستایی تحت عنوان «طرح ویژه بهسازی و نوسازی مسکن روستایی» پرداخته و با بهره‌گیری از راهبرد تحقیق کیفی به مطالعه و بررسی وضعیت ساخت و ساز مسکن روستایی اقدام می‌نماید. در این راستا از مصاحبه با روستائیان و دست‌اندرکاران حوزه برنامه ریزی مسکن روستایی و تجارب نگارنده به عنوان همکار حوزه مسکن روستایی بنیاد مسکن انقلاب اسلامی بهره‌گرفته شده است.

۱- نحوه تامین مسکن روستایی

ساخت و ساز روستایی از طریق ساخت مسکن بدون حمایت دولت (ساخت شخصی)، و همچنین ساخت و ساز با حمایت و مشارکت دولت امکان پذیر می‌باشد (نمودار شماره ۱).

۱-۱ ساخت و ساز روستایی بدون دخالت و حمایت دولت (ساخت و ساز شخصی)

روستاها در طول تاریخ دیرینه خود شاهد توسعه تدریجی از طریق ساخت و ساز خود روستائیان با معماری ارگانیک بوده‌اند و دیر زمانی بعد از آن و پس از آشنایی و

کشور ما جزء بلاخیزترین کشورهاست و روستاهای ما آسیب پذیرترین بافتها در برابر این بلایا بشمار می‌روند. بر اساس آمار سال ۱۳۸۵ در حدود ۳۱/۵ درصد از جمعیت کل کشور روستایی بوده که این تعداد در ۴۴۲۸۰۴۶ واحد مسکن روستایی ساکن هستند.^۱ زمانی این آمار تامل برانگیز می‌شود که بدانیم در این بین فقط ۱۴ درصد از واحدهای مسکونی روستایی با دوام بوده و بقیه آنها را ساختمانهای کم دوام و بی دوام تشکیل می‌دهند، فرسودگی، افت کیفی شاخص‌های مسکن روستایی و آسیب پذیری سکونتگاههای موجود روستایی کشور در برابر حوادث طبیعی از یک طرف و رشد طبیعی جمعیت و کمبود مسکن از دیگر سو، و همچنین تغییر زیرساختهای نظام روستایی و شرایط زمانی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی روستا، و عدم پاسخگویی فضاهای قبلی به گرایشات جدید، نیاز به تامین مسکن جدید روستایی را بیش از پیش می‌نمایاند. اما در این میان، مساله پراهمیت ساخت مسکنی است که در کنار مقاوم بودن و پاسخگویی به نیازهای جدید ساکنان خود، واجد ارزشهای هویتی بوده و مبتنی بر الگوهای بومی مسکن روستایی باشد.

نمودار ۱. بررسی انواع طرق تهیه مسکن روستایی از منظر مشارکت دولتی؛ ماخذ: نگارنده.

۱. طبق سرشماری سال ۱۳۸۵ از مجموع ۷۰۴۷۲۸۴۶ نفر جمعیت کشور تعداد ۲۲۲۲۷۷۷۱ نفر روستایی بوده‌اند. ر.ک (آمار مرکز ملی آمار ایران)

سپس وابستگی آنان به شهر، معماری التقاطی و نهایتاً معماری شهری به روستاها راه یافته است، این نوع ساخت و ساز که باعث شکل‌گیری بافت روستاها شده است، معمولاً بسیار کند بوده و احداث مسکن جدید را منحصر به مواقع خاص می‌نماید و رغبت چندانی از سوی روستائیان به نوسازی مسکن روستایی و ساخت خانه جدید مشاهده نمی‌شود.

بررسی علل این موضوع در مجال این گفتار نمی‌گنجد، اما یکی از دلایل تاثیرگذار بر میزان تمایل روستائیان به ساخت و ساز مسکن روستایی مساله فقر میباشد. آخرین آمارها از وضعیت فقر در ایران نشانگر آن است که جوامع روستایی به نسبت بیشتری از جوامع شهری با پدیده فقر روبرو هستند، (غفار، ۱۳۸۵، ص ۸) تا جائیکه علی‌رغم اختصاص حدود ۶۰ درصد از وسعت کشور و حدود ۳۱ درصد از جمعیت آن به مناطق روستایی، روستائیان در زمینه اقتصادی نه فقط قدرت اقتصادی چندانی ندارند، بلکه در اقتصاد پولی نیز نقش تعیین‌کننده‌ای نداشته و بسیاری از روستائیان در شرایط اقتصادی نامطلوب و زیر خط فقر زندگی می‌کنند.^۲ (جدول شماره ۱) بنابراین

سرعت ساخت و ساز روستائیان پاسخگوی نیاز شدید به مسکن مقاوم روستایی نمی‌باشد.

۱-۲ ساخت و ساز روستایی با حمایت دولت (ساخت و ساز دولتی و ساخت و ساز مشارکتی)

دولت‌ها نوسازی مسکن روستایی را به دو صورت دخالت مستقیم و احداث واحد مسکونی توسط آنان و سپس تحویل به مردم و یا از طریق حمایت فنی و مالی و با مشارکت مردم دنبال می‌نمایند. دخالت مستقیم دولت‌ها برای ساخت مسکن روستایی تضمین چندانی برای موفقیت نداشته است. هزینه‌های مالی سنگین، محدودیت منابع دولتی و نیاز به حضور و نظارت گسترده، مهمترین علت پرهیز دولت‌ها از چنین اقدامی است (سرتیپی پور، ۱۳۸۷، ص ۷). تجارب کشورهای دیگر و همچنین تجربه به دست آمده در زمینه ساخت و ساز مستقیم دولت در مناطق جنگ زده نشان می‌دهند، بهترین شیوه برای بازسازی و نوسازی خانه‌های روستایی ایجاد بستر مناسب با حمایت فنی و مالی دولت از طریق اعطای تسهیلات و وام با شرایط ویژه و در اختیار قرار دادن

جدول ۱. بررسی مساله فقر جوامع روستایی در بازه زمانی ۶۲-۷۸؛ مأخذ: مرکز آمار ایران.

دوره	درصد فقر نسبی	درصد فقر مطلق
۱۳۶۷-۱۳۶۳	۲۲.۱۵	۲۳.۷۷
۱۳۶۸-۱۳۷۲ (برنامه اول توسعه)	۲۳.۳۷	۲۵.۷
۱۳۷۳-۱۳۷۸ (برنامه دوم توسعه)	۲۲.۲۲	۲۲.۳۸

دهک	اسکلت فلزی	اسکلت بتنی	سایر
۱	۸.۹	۴.۴	۸۸.۹
۲	۸.۹	۲.۲	۸۸.۹
۳	۲۲.۲	۲.۲	۷۳.۳
۴	۲۰.۰	۴.۴	۸۰.۰
۵	۲۲.۲	۰.۰	۷۵.۶
۶	۱۵.۶	۲.۲	۸۰.۰
۷	۳۱.۱	۴.۴	۶۰.۰
۸	۲۲.۲	۸.۹	۶۸.۹
۹	۲۶.۷	۸.۹	۶۴.۴
۱۰	۳۳.۳	۸.۹	۴۸.۹
میانگین	۲۱.۱	۱.۸	۷۲.۹

۱. بحران فقر بر مساله دوام خانه نیز تاثیرگذار است. جدول زیر وضعیت گروه‌های درآمدی خانوار استان آذربایجان شرقی را از نظر برخورداری از مسکن مقاوم در سال ۱۳۸۵ نشان می‌دهد. همانگونه که مشاهده میشود، مقاومت مسکن در گروه‌های فقیر جامعه از وضعیت مناسبی برخوردار نمی‌باشند.

جدول زیر: بررسی دهک‌های درآمدی از نظر برخورداری از مسکن مقاوم، سال ۱۳۸۵؛ مأخذ: طرح جامع مسکن استان آذربایجان شرقی، - مهندسين مشاور نقش محیط.

مواد و مصالح ساختمانی با قیمت مناسب در اختیار مردم و هدایت فنی آنها و احداث خانه توسط مردم می باشد. آثار موفقیت آمیز چنین نحوه برخورد با نوسازی مسکن روستایی باعث شد برنامه ریزی های به عمل آمده دولتی در قالب برنامه های توسعه پنج ساله برای بهسازی و نوسازی مسکن روستایی، بر این اساس تدوین گردند (سرتیپی پور، ۱۳۸۵، ص ۵۲).

قالب تبصره ۵۲ قانون بودجه سال ۷۳ و ۷۴، طرح بهسازی مسکن روستایی پیش بینی شده و هر ساله اعتباراتی به این بخش اختصاص می گرفت. علی رغم اقدامات مختلف انجام یافته در این طرح و احداث حدود ۱۹۳ هزار واحد مسکن روستایی در طول برنامه های دوم و سوم توسعه، فقط ۱۸.۷ درصد از برنامه فوق محقق گردید (سرتیپی پور، ۱۳۸۵، ص ۵۲).

۲- بررسی برنامه های دولتی توسعه مسکن روستایی
هر چند اجرای برنامه های حمایتی دولت یکی از ابزارهای توسعه مسکن روستایی می باشد اما به جرات می توان ادعا کرد که ورود معماری شهری به روستاها با به اجرا گذاشتن برنامه های توسعه روستاها هم زمان می باشد. (جدول شماره ۲) هر چند سابقه برنامه ریزی برای روستاها به قبل از انقلاب می رسد، اما مرور برنامه های توسعه نشان می دهد در طول اجرای برنامه های آندوره فقط اصلاحات ارضی و خروج اربابان روستایی بود که مهمترین تاثیر را در کالبد، سیما و بافت روستایی گذاشت (حجت، ۱۳۸۵، ص ۸۳). پس از انقلاب تا سال ۱۳۸۴ حجم برنامه ها و اقدامات صورت گرفته در روستاها به طور فزاینده ای افزایش یافت، اما عمده این اقدامات به تامین زیر ساختها، خدمات اجتماعی چون آموزش، بهداشت، درمان، آب، راه و برق در روستاها انجامید. در این میان در زمینه تامین مسکن روستایی از برنامه دوم توسعه، در

۲-۱ آشنایی با طرح ویژه بهسازی و نوسازی مسکن روستایی و جایگاه الگوهای بومی در این طرح
از سال ۱۳۸۴ و در طول برنامه چهارم توسعه و جهت ایجاد حرکتی کارا و قوی برای تحقق ساخت و ساز مسکن روستایی پیش بینی ساخت سالانه دو بیست هزار واحد مسکن روستایی در قالب دو طرح پنج ساله، جمعا به تعداد دو میلیون واحد مسکن روستایی تحت عنوان «طرح ویژه بهسازی و نوسازی مسکن روستایی»^۲ انجام پذیرفت. تصویب نامه هیات وقت وزیران در سال ۸۴ مقدمات اجرایی کار را در همان سال فراهم ساخت و طرح ویژه بهسازی و نوسازی مسکن روستایی بعد از تدوین منشور طرح^۳ و دستورالعمل اجرایی جهت اجرا ابلاغ گردید.

بررسی ساخت و سازهای فعلی روستایی حاکی از آن است که اغلب ساخت و سازهای مسکن روستایی در چارچوب همین طرح می باشد و بنابراین جهت بررسی

۳. طبق دستورالعمل این طرح دولت به پرداخت تسهیلات بارانه دار به متقاضیان اقدام می نماید و کلیه مراحل ساخت و ساز توسط متقاضیان انجام می پذیرد و بنیاد مسکن انقلاب اسلامی متولی پرداخت تسهیلات با مشارکت بانکهای عامل و هدایت مراحل مختلف اجرای طرح و نظارت بر ساخت و سازها می باشد.

۴. طبق منشور اهداف طرح ویژه بهسازی و نوسازی مسکن روستایی اهداف زیر باید با اجرای این طرح محقق گردد:
احداث مسکن مقاوم و بادوام روستایی، تلاش در حفظ هویت معماری بومی مسکن روستایی، تامین جنبه زیباشناسانه سیمای روستا، تامین مسکن متناسب با نیاز روستایی، احداث مسکن سبز، تغییر فضای روستا از محیطی غیر بهداشتی، آسیب پذیر و روبه زوال به فضای سرزنده، شاداب و جذاب به لحاظ جلوگیری از مهاجرت، تطبیق کالبد مسکن روستایی با زندگی امروزی، گذرازنگرش (تامین سرپناه برای روستایی) به (تامین مسکن برای روستایی)، ارتقاء توسعه سکونتگاههای روستایی و تلاش در نزدیکی سطح بهره مندی از رفاهیات شهرها و روستاها، تلاش در بهینه سازی مصرف انرژی در مسکن روستایی، افزایش قابلیت و سرعت اجرای طرح های کالبدی و عمرانی روستاها، تامین بهداشت محیط روستایی با تولید انبوه مسکن روستایی بهداشتی (ارتقاء سطح بهداشت در سکونتگاههای روستایی)، تلاش در به حداقل رساندن آثار مخرب تقلید کورکورانه از ظواهر شهری نامناسب در تولید مسکن روستایی، ایجاد تحرک در چرخه تولید مسکن روستایی، ترویج الگوهای منتخب و برجسته معماری روستایی به لحاظ فرم و جنبه های زیبا شناختی سیمای روستا، ترویج فرهنگ بیمه و ایجاد زمینه های لازم جهت تحت پوشش قراردادن واحدهای احداثی مسکن روستایی.

جدول ۲. بررسی معماری روستاها؛ ماخذ: یافته‌های تحقیق.

نوع معماری	نحوه طراحی	دوره زمانی	نوع برنامه
ارگانیک	بدون معمار	شکل‌گیری روستا تا اصلاحات ارضی	توسعه مسکن روستایی بدون برنامه ریزی
التقاطی	بدون معمار	از اصلاحات ارضی تا برنامه اول توسعه	
التقاطی و شهری	اغلب بدون معمار و گاهی توسط معمار شهری	از برنامه اول تا برنامه چهارم توسعه (طرح بهسازی مسکن روستایی)	توسعه مسکن روستایی با برنامه ریزی
شهری	توسط معمار شهری	در طول برنامه چهارم توسعه (طرح ویژه بهسازی مسکن روستایی)	

ساخت و سازها و آسیب شناسی آن، می‌بایست ابعاد مختلف طرح ویژه بهسازی و نوسازی مسکن روستایی مورد تدقیق قرار گیرد. بدین منظور این طرح را از دو بعد کمی و کیفی مورد ارزیابی قرار می‌دهیم (نمودار شماره ۲).

۱-۲-۱ بررسی طرح ویژه بهسازی و نوسازی مسکن روستایی از بعد کمی

از نقطه نظر کمی آمار موجود حکایت از جهش عمده در ساخت و ساز مسکن روستایی نسبت به برنامه‌های قبل از آن داشته، و نوسازی سالانه حداقل دو بیست هزار واحد مسکن روستایی، تحقق نزدیک به صد درصدی اهداف کمی برنامه را نشان می‌دهد، به طور مثال نسبت پروانه‌های روستایی صادره در این مدت به تعداد کل واحدهای مسکونی روستایی استان آذربایجان شرقی،

۱-۲-۲ بررسی طرح ویژه بهسازی و نوسازی مسکن روستایی از بعد کیفی

نگاهی به منشور اهداف طرح ویژه نشانگر اهمیت حفظ هویت بومی و تامین جنبه‌های زیباشناسانه محیط و غیره (ارتقاء کیفی واحدهای روستایی)، می‌باشد. این اهداف

از طرق گوناگون صورت می‌پذیرد (نمودار شماره ۲).

ارتقا دانش علمی اعضای نظام فنی روستایی و اعضای دفاتر فنی و مهندسی، و کارکنان و کارشناسان بنیاد مسکن انقلاب اسلامی تشکیل می‌گردد:

د: «همکاری در تامین مصالح بومی مناسب و استاندارد» به علت دشواری‌های موجود در تامین مصالح استاندارد و محرومیت بسیاری از مناطق روستایی و صعب العبور بودن آنها، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی با شناسایی مصالح بومی هر منطقه و کارگاه‌های استاندارد تولیدکننده مصالح، به تشویق متقاضیان (و در صورت لزوم اجبار آنها) به استفاده از این مصالح اقدام می‌نماید (مآخذ: واحد بهسازی مسکن روستایی بنیاد مسکن انقلاب اسلامی استان آذربایجان شرقی).

اما پژوهش‌های صورت گرفته روی ساخت و سازهای جدید روستایی نشان دهنده این موضوع هستند که، علی‌رغم تمام تلاش‌های صورت گرفته جهت ارتقاء کیفی طرح و پیاده نمودن الگوهای بومی در ساخت و سازهای جدید، (و البته موفقیت آمیز بودن بعضی از این اقدامات) در اغلب موارد ساخت و سازهای صورت گرفته در قالب این طرح، چهره‌ای کاملا شهری به خود گرفته‌اند و الگوهای بومی مسکن روستایی و هویت غنی نظام روستایی در این خانه‌ها بسیار کم رنگ گشته‌اند.^۶ (جدول شماره ۳ و تصویر شماره ۱) جهت آسیب شناسی موضوع، باید ابعاد کیفی طرح و مخصوصا روند تهیه نقشه‌های مسکن روستایی و جایگاه الگوهای بومی مسکن روستایی در این فرایند، مورد بازنگری قرار گیرد.

الف: «کمک به متقاضیان جهت تهیه نقشه‌های مناسب مسکن روستایی»

اهمیت تهیه نقشه‌های مسکن روستایی به عنوان اولین مرحله از ساخت و ساز روستایی، و عدم وجود ضوابط خاص و منابع مطالعاتی منطبق با الگوهای بومی در هر منطقه، باعث گردید تا بنیاد مسکن انقلاب اسلامی به عنوان متولی حوزه مسکن روستایی، از طریق مشاورین ذی صلاح که از آنها به عنوان «مشاورین مادر» یاد می‌گردد، اقدام به تهیه الگوهای بومی مسکن روستایی بر اساس، اقلیم، فرهنگ، مصالح بومی، شیوه‌های فن و ساخت محلی، نظام روستایی و غیره بنماید. این الگوها در اختیار دفاتر فنی و مهندسی، متشکل از حداقل یک مهندس عمران و یک مهندس معماری قرار گرفتند تا نقشه‌های تهیه شده توسط آنان، هماهنگ با این الگوها باشد.

ب: «نظارت بر مراحل مختلف ساخت و ساز»

در مرحله ساخت نیز، با تشکیل نظام فنی روستایی و اعمال نظارت مستمر و اصولی بر واحدهای ساخته شده اجرای مناسب واحدها کنترل می‌گردد.^۵

ج: «برگزاری دوره‌های آموزشی جهت ارتقاء توان علمی و اجرایی دست اندر کاران اجرای طرح»

جهت بالا بردن توان علمی و اجرایی دست اندرکاران طرح ویژه بهسازی و نوسازی مسکن روستایی، دوره‌های آموزشی متعدد جهت تربیت کارگران و استادکاران ماهر،

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

■ ۱۲۰ ■

مفاهیم کم رنگ شده در ساخت و سازهای جدید

-کم رنگ شدن مسائل اقلیمی	-تبدیل فرم ارگانیک واحدهای مسکونی به فرمهای کاملا هندسی
-نادیده گرفتن مسائل مربوط به حریمیت در فضاها	-حذف فضاهای نیمه باز و بینابین در واحدها
-استفاده از مصالح روز (بدون توجه به بافت پیرامون واحدها)	- حذف کارکرد حیاط و تبدیل آن به پارکینگ
-طراحی نماهای همسان با خانه‌های شهری	-حذف فضاهای خدماتی در واحدها
-عدم توجه به اندازه فضاها	-تفکیک کامل فضاهای زیستی بر اساس کارکرد
-عدم توجه به دید و منظر	-حذف سلسله مراتب ورودی

۵. فعالیت ناظران نظام فنی روستایی نیز از طریق مشاوران ذی صلاح تحت عنوان «دستگاه عالی نظارت» کنترل و هدایت می‌گردند.

۶. ر.ک طرح پژوهشی، ارزیابی مطالعات و الگوهای مسکن روستایی، استان آذربایجان شرقی، (مرحله اول - ارزیابی مطالعات الگوها). مرکز تحقیقات، مرمت بناها و بافتهای تاریخی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز

جدول ۳. ارزیابی معماری واحدهای ساخته شده با الگوهای مسکن روستایی، ماخذ: طرح پژوهشی، ارزیابی مطالعات و الگوهای مسکن روستایی، استان آذربایجان شرقی، مرحله ۵. دانشگاه هنر اسلامی تبریز

استان آذربایجان شرقی (تعداد واحد بررسی شده: ۱۳۳)						
		اطاق نشیمن	اطاق خواب	اطاق مهمان*	آشپزخانه	ایوان
وجود فضا		۱۳۳	۱۱۶	۵۵	۱۳۰	۵۹
اندازه	مطابقت با احکام	۵	۲۴	۱۰	۱۳	۲
	عدم مطابقت با احکام	۱۲۸	۹۲	۴۵	۱۱۷	۵۷
نورگیری	مطابقت با احکام	۸۸	۴۵	۱۱	۵۸	
	عدم مطابقت با احکام	۴۵	۷۱	۴۴	۷۲	
دسترسی	مطابقت با احکام	۶۴	۱۱۴	۴۸	۱۲۷	
	عدم مطابقت با احکام	۶۹	۲	۷	۳	
میانگین مساحت واحدها				۹۷.۵۴		

۲-۲ روند اجرای طرح ویژه بهسازی و نوسازی مسکن روستایی و نحوه تهیه نقشه‌های مسکن روستایی هرچند با نگاهی به روند تهیه نقشه‌های روستایی می‌توان به جایگاه والای الگوهای بومی در تهیه نقشه‌های پی برد، اما همانگونه که پیشتر اشاره شد، استفاده از این الگوها در عمل ناموفق بوده است. جهت یافتن دلایل آن می‌بایست روند تهیه نقشه‌های مسکن روستایی و حوزه‌های درگیر با آنها مشخص گردند (دی‌گرام شماره ۳).

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۱۲۱

تصویر ۱. مقایسه وضع موجود مسکن روستایی با ساخت و سازهای جدید، ماخذ: آرشیو بنیاد مسکن انقلاب اسلامی.

۲- ارزیابی علل عدم انطباق خانه‌های نوساز روستایی با طرح ویژه بهسازی و نوسازی مسکن روستایی به عنوان نظام حاکم بر روستاها
 بررسی پروسه تهیه و اجرای نقشه‌های مسکن روستایی
 نشان می‌دهد، چهارگروه در امر تهیه الگوهای مسکن روستایی، دخالت موثر دارند که عبارتند از: «۱- متقاضیان
 کارفرما، ۲- بنیاد مسکن انقلاب اسلامی به عنوان متولی اجرای طرح، ۳- دفتر فنی و مهندسی به عنوان تهیه کنندگان نقشه‌ها و ۴- مشاور مادر به عنوان تهیه کننده الگوهای مسکن روستایی.» جهت ارزیابی علل ضعف

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
 Urban Management
 شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
 No.29 Spring & Summer

۱۲۲

مشاور مادر (الگوهای مسکن روستایی)	محدود بودن حوزه مطالعات میدانی مشاوران در تهیه الگوهای مسکن نگاه شهری بر فرایند توسعه روستایی در تهیه الگوهای مسکن روستایی عدم انجام یافتن مطالعات اجتماعی در تهیه الگوهای مسکن روستایی عدم داشتن ابزارهای لازم برای ضمانت اجرایی الگوهای مسکن روستایی	
	مشاور مادر	الگوهای تهیه شده توسط مشاور مادر
مشاوران روستایی	معاونت بازسازی و مسکن روستایی بنیاد مسکن انقلاب اسلامی	دفتر فنی و مهندسی
تغییر نگرش متقاضیان نسبت به نظام روستایی دلبستگی نسبت به ظاهر شهری و تقلید ناقص آن عدم آگاهی کافی از اهمیت رعایت الگوهای مسکن روستایی؛ محدود بودن امکانات اقتصادی متقاضیان نبود نیروی متخصص اجرایی	توجه بیش از اندازه در جهت تحقق کمی طرح و غفلت از جنبه های مترادف دانستن ارتقاء کیفیت مسکن روستایی با مقاوم سازی مسکن روستایی عدم باور راستین کارشناسان بنیاد مسکن به لزوم اجرای الگوهای مسکن محدودیت های اقتصادی	عدم تجهیز تمام مناطق استانها به دفتر فنی عدم کنترل جامع نقشه های تهیه شده توسط دفتر فنی عدم شناخت کافی دفتر فنی از معماری و الگوهای بومی مسکن روستایی عدم بازدید دفتر فنی از سایت

نمودار ۴. حوزه‌های تاثیرگذار بر الگوهای مسکن روستایی؛ ماخذ: نگارنده.

نقشه‌های مسکن روستایی، و عدم اجرای الگوهای مسکن بومی، بررسی عملکرد این چهار گروه ضروری می‌نماید (نمودار شماره ۴).

۳-۱- متقاضیان طرح ویژه بهسازی و نوسازی مسکن روستایی به عنوان کارفرمایان

اولین حلقه مربوط به مشکلات نقشه‌های مسکن روستایی مربوط به عدم تمایل روستائیان به استفاده از الگوهای مسکن روستایی در این نقشه‌ها و در صورت تمایل، عدم توان اجرایی روستائیان در بکارگیری آنها می‌باشد.

الف: «تغییر نگرش متقاضیان روستایی نسبت به نظام روستایی»: زندگی روستایی و نوع نگرش روستائیان به جهان و طبیعت و امکانات و دانش او برای ساخت و تولید باعث می‌شود تا اجزاء محیط به مطلوب‌ترین حالت و با رعایت سادگی و با حداکثر کارایی شکل گیرد و معماری ارگانیک روستایی و سازمان فضایی کالبدی روستا که انعکاس ارزشهای اجتماعی، اقتصادی و کالبدی آن به شمار می‌رود، متأثر از این نحوه کارکرد به وجود آید. در حالیکه در فضاهای مسکونی شهری هر عنصر فضایی کارکردی معین را به صورت ویژه و منحصر به فرد به خود اختصاص می‌دهد، در فضاهای مسکونی روستایی، بیشتر عناصر فضایی علاوه بر کارکردی خاص، کارکردهای مکمل با دیگر عناصر را نیز عهده دار می‌باشند؛ بطوریکه گاهی هویت و بقای آنها در ارتباط با کارکرد کل مجموعه معنی پیدا می‌کند (سرتیپی پور، ۱۳۸۴، ص ۴۴). افزایش ارتباطات و تغییر هنجارهای حاکم، شرایط نامناسب اقتصادی، کمبود امکانات و غیره باعث گردیده تا متقاضی روستایی همچون همسلف شهری خود خواهان تغییر نظام حاکم و بهبود شرایط زندگی خود باشد و در صورت مهاجرت نکردن، اولین قدم اجرایی این تغییر را در همشکل کردن خانه خود با مسکن شهری بدون توجه به الگوهای بومی مسکن روستایی بداند.

ب: «دل‌بستگی نسبت به ظواهر شهری و تقلید ناقص از آن»: فارغ از تمام تفاوت‌های نظام زندگی شهری و روستایی، متقاضی روستایی در مواجهه با نظام شهری و کالبد شهرها دلباخته و فریفته کالبد شهر می‌گردد و بی

هیچ مقاومتی اسیر چهره هزار رنگ شهرها شده و بنابراین در هرگونه ساخت و ساز ظواهر شهری را الگوی خود قرار داده و بی آنکه با خصوصیات زندگی شهری آشنا باشد، صرفاً به تقلید ظاهری آن می‌پردازد و تماشایی است تقلید ناقص از مرجع نادرست! از یک طرف مرجعی را برای تقلید بر می‌گزیند که در جایگاه خویش با هزار مشکل مواجه است و در پاسخ دادن به نیازهای ساکنانش عاجز، و ثانیاً بی آنکه با ساختار کارکردی مرجع آشنا باشد به وسع خویش و از آنچه که در دیدرسش قرار دارد مقداری را گلچین نموده و عیناً تقلید می‌نماید، و در این میان الگوهای بومی مسکن روستایی که از سنت حاکم روستا اقتباس شده‌اند، مهجور مانده و رغبتی به استفاده از آنها نشان داده نمی‌شود، و اینگونه می‌شود که متقاضی روستایی با تکرار آنچه که در شهر می‌بیند، بدون تامل در درستی و نادرستی آن، می‌خواهد (به خیال خود) جبرانی کرده باشد عقب ماندگی خود را از شهر و البته ناگفته پیداست که تجربه زیستن در این خود ساخته چه ناگوار است (تصویر شماره ۲).

ج: «عدم آگاهی کافی از اهمیت رعایت الگوهای مسکن روستایی»: در این میان عدم علم روستائیان بر ویژگیهای نظام روستایی و ضرورت حفظ آن بر مشکلات دامن می‌زند. برای روستایی کاهگل و خشت نشان بی تمدنی، و سنگ گرانبست، نمای پلاستیکی و غیره نشان از تمدن دارند، عدم به‌کار بردن نمای کاهگلی نه در ضعف این نما و نیاز آن به مراقبت، بلکه به خاطر منسوخ بودن استفاده از آن در شهرهاست، حال مهندسان هرچه قدر در بهبود ضعف این نماد کوشیده باشند و روستائیان را به استفاده از آن ترغیب نموده باشند، نه تنها باعث تغییر نظر آنها نمی‌شود بلکه در صورت اصرار دفاتر فنی و مهندسی مبنی بر لزوم رعایت الگوهای معماری روستایی، متقاضی روستایی شاکیهانه دفتر دیگری را برای طراحی بر می‌گزیند.

د: «محدود بودن امکانات اقتصادی متقاضیان»: اما جالب اینکه در این الگوبرداری از شهرها بودجه محدود و اقتصاد ضعیف روستایی هم بر مشکلات می‌افزاید. با توجه به میزان سقف تسهیلات ارائه شده و اقتصاد ضعیف روستائیان که پیشتر در مورد آن سخن گفته شد،

اسلامی در جهت تحقق اهداف کمی طرح صورت پذیرد و توجه به ارتقاء کیفیت‌های فضایی و محیطی مسکن در اولویت بعدی قرارگیرد.

ب: «مترادف دانستن ارتقاء کیفیت مسکن روستایی با مقاوم سازی مسکن روستایی»: به علت آسیب‌های فراوانی که مسکن روستایی از بلایای طبیعی در کشور می‌بیند، عمده توجه بنیاد مسکن انقلاب اسلامی در اجرای طرح ویژه بهسازی و نوسازی مسکن روستایی صرف پرداختن به مسائل سازه‌ای و مقاوم سازی مسکن روستایی^۷ می‌شود. این توجه تا بدان حد پیش رفته که صرف رعایت مسائل سازه‌ای در چارچوب مقررات جاری کشور، به مجوز لازم و کافی جهت احداث مسکن روستایی تبدیل گردیده است. طبیعی است این نوع برخورد، باعث کم‌رنگ شدن مسائل معمارانه در ارتباط با مسکن روستایی شده و عملاً مطالعات انجام یافته در این زمینه مجال اجرایی شدن نمی‌یابند.

ج: «عدم باور راستین کارشناسان حوزه درگیر با طرح بر لزوم اجرای الگوهای مسکن روستایی»: به علت ترکیب تیم کارشناسان درگیر با طرح در بنیاد مسکن انقلاب اسلامی از نظر تخصص و عدم آشنایی کافی این تیم با مباحث مربوط به الگوهای بومی مسکن روستایی، اعتقاد راستین به لزوم حفظ نظام روستایی و اجرای الگوهای مسکن روستایی وجود ندارد. این بدنه نسبت به کنترل

آنچه که ساخته می‌شود قابل پیش بینی است، استفاده از مصالح درجه چندم و فاقد استاندارد به علت ارزان بودن.

ه: «نبود نیروی متخصص اجرایی»: و نهایتاً ساخت و ساز روستایی با تمام فراز و نشیب‌هایش وابسته به نیروی کاری است که آشنایی چندانی با فرایند ساخت ندارد.

۳-۲ بنیاد مسکن انقلاب اسلامی به عنوان متولی اجرای طرح

همانطور که پیشتر اشاره شد بنیاد مسکن انقلاب اسلامی از آغاز برنامه دوم توسعه، موضوع مسکن روستایی را در دستورکار خود قرار داد و با شروع طرح ویژه بهسازی و نوسازی مسکن روستایی از برنامه چهارم توسعه، تلاش زیادی جهت همگام نمودن روند اجرای پروژه با الگوهای بومی نظام روستایی انجام داد. اما علی‌رغم این تلاشها، این نهاد نیز در عدم اجرای الگوهای بومی مسکن روستایی، به دلایل ذیل بی‌تاثیر نیست.

الف: «توجه بیش از اندازه در جهت تحقق کمی طرح و غفلت از جنبه‌های کیفی آن»: برای نیل به اهداف کمی برنامه، این طرح از نخستین مراحل اجرایی روندی انقلابی با سرعتی بالا به خود گرفت. لزوم تحقق جذب سالانه دویست تا سیصد هزار تسهیلات ساخت مسکن روستایی، باعث شد تا عمده تلاش بنیاد مسکن انقلاب

مدیریت شهری

دوفصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۱۲۴

تصویر ۲. تغییر نگرش روستایان نسبت به زندگی وسیعی در شبیه کردن خانه‌های خود به مسکن شهری، مآخذ: مآخذ: طرح پژوهشی، ارزیابی مطالعات و الگوهای مسکن روستایی، استان آذربایجان شرقی، مرحله ۱.

۷. نگاهی به روند کنترل نقشه در مراجع ذی صلاح نشان می‌دهد که حتی در ساختمانهای شهری هم، عمده دغدغه مسئولین مقاوم بودن ساختمان است و مسائل مربوط به معماری را در اولویت‌های بعدی در نظر می‌گیرند.

تصویر ۳. نمونه هایی از واحدهای مسکن روستایی از محل تسهیلات طرح ویژه با مصالح متنوع به ترتیب: سیمانی، آجری، سنگی و حتی پلاستیکی؛ مأخذ: آرشیو بنیاد مسکن

سازه‌ای طرح‌ها، سخت‌گیر بوده و اجرای آنرا اولویت اول می‌گردد.

فرض می‌کنند، درحالی‌که معمولا مباحث معماری را مباحثی درجه دوم دانسته و کنترل معماری طرح‌ها را در اولویت دوم قرار می‌دهند. مشاهده واحدهای منتخب بنیاد مسکن انقلاب اسلامی که در مناسبت‌های گوناگون توسط مسئولین به بهره‌برداری می‌رسند، گواهی بر این مدعاست (تصویر شماره ۳).

د: «محدودیت‌های اقتصادی»: از طرف دیگر مسائل اقتصادی مانع از استمرار مطالعات جدید، بهره‌گیری از دانش روز، ارزیابی‌های متعدد مطالعات و الگوهای مسکن روستایی می‌گردد. معمولا به علت محدود بودن منابع مالی جهت انجام پروژه‌های تحقیقاتی، این مطالعات بعد از اتمام، ادامه داده نمی‌شوند و همکاری با مشاورین مادر هم در همان مرحله قطع می‌گردد و نتایج بدست آمده از مطالعات یک منطقه به تمام مناطق تعمیم داده می‌شود. این در حالی است که اصلاح نقاط ضعف الگوهای مسکن روستایی در گرو بررسی تجربیات و استمرار امر پژوهش می‌باشد.

۳-۳ دفاتر فنی و مهندسی به عنوان تهیه‌کنندگان نقشه‌ها

همانطور که عنوان شد، در روند تهیه نقشه‌های طرح ویژه بهسازی و نوسازی مسکن روستایی متقاضیان جهت تهیه نقشه به دفاتر فنی و مهندسی معرفی می‌گردند. به علت بروز عوامل متعدد در اکثر موارد نقشه‌های تهیه شده توسط دفاتر فنی و مهندسی بدون لحاظ کردن الگوهای مسکن روستایی و بر اساس معیارهای شهری طراحی

ب: «عدم کنترل جامع نقشه‌های تهیه شده توسط دفاتر فنی و مهندسی»: نقشه‌های تهیه شده جهت کنترل به نمایندگی‌های سازمان نظام مهندسی در سطح استانها ارسال می‌گردند. اما اولاً نمایندگی‌های سازمان نظام مهندسی نیز در تمام مناطق استان تجهیز نبوده و معیار کنترل نقشه‌ها، همان چک لیستهای نقشه‌های شهری می‌باشد و الگوهای بومی مسکن روستایی در این کنترل نقشی ندارند.

ج: «عدم شناخت کافی نیروهای دفاتر فنی و مهندسی از معماری مسکن روستایی»: برخورد دفاتر فنی و مهندسی با موضوع طراحی مسکن روستایی هم از لحاظ ظاهری، و هم کالبدی و ... تفاوت چندانی با مسکن شهری نمی‌کنند. به نظر می‌رسد علی‌رغم تشکیل جلسات متعدد آموزشی، آنان نیز همچون کارفرمایان روستایی خود اعتقادی به لزوم حفظ نظام روستایی ندارند. بنابراین در اغلب موارد اصول طراحی مسکن شهری به عنوان نظام غالب پذیرفته و از آنچه که مربوط به روستاست، به عنوان الگویی تاریخ گذشته یاد می‌گردد. این دفاتر معمولا در برابر الگوهای مسکن روستایی مقاومت نموده و اجرای آنرا امری غیر ضروری می‌دانند! به جای تشویق متقاضی

برای حفظ الگوی مسکن روستایی او را به اجرای مسکنی مشابه آنچه شهریان می سازند ترغیب می نمایند.

د: «عدم بازدید دفاتر فنی و مهندسی از زمین های متقاضیانی که باید طراحی کنند»: به علل متعدد از جمله پائین بودن دستمزد خدمات مهندسی دفاتر فنی و مهندسی و همچنین بعد مسافت و گاهی صعب العبور بودن مکان پروژه ها، امکان بازدید از مکان پروژه ها وجود نداشته و کل شناخت دفاتر از سایت پروژه محدود به کروکی اولیه^۸ تهیه شده توسط کارشناس بنیاد مسکن انقلاب اسلامی و همچنین اظهارات متقاضی می باشد. و این باعث می شود که در اکثر موارد عوامل موثر در طراحی همچون (همسایگی ها، ارتباط بنای جدید با ساختمان های قدیمی، شیب و غیره) لحاظ نگردد.

۳-۴ مشاور مادر به عنوان تهیه کننده الگوهای مسکن روستایی

همزمان با اجرای طرح ویژه بهسازی و نوسازی مسکن روستایی در زمستان سال ۸۴، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی در هر استان اقدام به شناسایی مراکز علمی، پژوهشی ذیصلاح تحت عنوان مشاور مادر برای تهیه الگوهای مسکن روستایی، جهت آماده نمودن سیاست های منطقه ای توسعه مسکن روستایی نمود.^۹ مشاورین به انجام مطالعات نظری و میدانی محلی، منطقه ای، جغرافیایی، اقلیمی، معیشتی و غیره پرداخته و ماحصل کار ارائه ضوابط و مقررات برای تهیه نقشه های مسکن روستایی و همچنین ارائه تعدادی الگوی مسکن روستایی سازگار با الگوهای بومی مسکن روستایی بود. اما بعد از گذشت چهار سال از اجرای طرح و مشاهده آثار طرح می توان دریافت که هنوز الگوهای یاد شده، به دلایل زیر موفقیت چندانی در کنترل ساخت و ساز روستایی نداشته اند.

الف: «محدود بودن حوزه مطالعات میدانی مشاوران در تهیه الگوهای مسکن روستایی»: در مطالعات انجام

یافته توسط مشاوران مادر به علت محدودیت منابع مالی و الزام کارفرما در اتمام هرچه سریعتر پروژه، تعداد روستاها و واحدهای مورد مطالعه در مطالعات میدانی بسیار محدود بودند. از این رو ضوابط ارائه شده از نتایج مطالعات محدود بوده و جنبه عمومی به خود نگرفته و ناچاراً به کل منطقه مورد پژوهش تعمیم داده شدند، و همین امر باعث دشواری استفاده از ضوابط در روند طراحی مسکن روستایی گردید.

ب: «نگاه شهری بر فرایند توسعه روستایی در تهیه الگوهای مسکن روستایی»: یکی از مشکلات اساسی برنامه های مسکن روستایی تعمیم سیاست های استراتژیک مسکن شهری بر روستاها می باشد. به طور مثال همشکل بودن تعداد بسیار قطعات شهری امکان تدوین ضوابط مشترک برای شهرها را امکان پذیر نموده است. اما در روستا علی رغم وسعت بسیار کم آن نسبت به شهر به علت ویژگی های خاص نظام روستایی و محدود بودن اراضی روستایی، امکان ارائه ضوابط برای تمام قطعات (به طوریکه برای تمام آنها صدق کند) دشوار می نماید. از طرف دیگر پهنه بندی اقلیمی یکی از معیارهای اصلی تقسیم بندی روستاها بود، این در حالیست که با عنایت به توپوگرافی زمین های روستا، نوع معیشت روستائیان و غیره ارائه ضوابط یکسان حتی برای قطعات موجود در یک منطقه از روستا کاری سخت می باشد، چه برسد به اینکه این ضوابط را به یک پهنه اقلیمی تعمیم دهیم. چه بسا تعداد بسیار فراوانی از روستاهای قرار گرفته در یک پهنه اقلیمی که دارای ویژگی های منحصر به فرد، حتی گاهی متضاد با سایر روستاهای همجوار باشند؛ بنابراین امکان تسری ضوابط مربوط به الگوها در تمام روستاهای واقع در یک پهنه غیر ممکن می نماید.

ج: «عدم انجام یافتن مطالعات اجتماعی در تهیه الگوهای مسکن روستایی»: شناخت روستانشینی معاصر مستلزم شناخت مسائل اجتماعی، اقتصادی،

۸. این کروکی به فرم گزارش اولیه معروف بوده و در آن میزان عقب کشی، نوع کاربری و قرار گرفتن زمین در داخل محدوده طرح هادی روستا مشخص می باشد.

۹. در این راستا بنیاد مسکن انقلاب اسلامی استان آذربایجان شرقی قراردادی را مرکز تحقیقات مرمت بناها و بافت های تاریخی دانشگاه هنر اسلامی تبریز منعقد کرده بود.

فرهنگی و معیشتی روستایی می‌باشد. بدون شک بررسی سنت سکونت حاکم بر کالبد روستا می‌تواند راهگشای شناخت آن باشد، اما این مهم زمانی می‌تواند به عنوان مطالعات جامع مورد نظر باشد که تمام جوانب این سنت در آن لحاظ گردد. مطالعات انجام یافته تحقیقات مفصلی در مورد اقتصاد روستایی (سنت معیشت)، عوارض طبیعی (مسائل اقلیمی، شیب و غیره) و بافت کالبدی روستا انجام می‌دهند، اما جنبه اجتماعی موضوع مورد غفلت قرار گرفته می‌شود. همین امر می‌تواند یکی از دلایل عدم پذیرش الگوها توسط روستائیان باشد.

د: «عدم داشتن ابزارهای لازم برای ضمانت اجرایی الگوهای مسکن روستایی»: این الگوها بعد از تهیه فقط در حد چند توصیه طراحی باقی مانده و ضمانت اجرایی پیدا نمی‌کنند. بنابراین به علت اینکه این الگوها حالت قانون به خود نمی‌گیرند، به هنگام تهیه و کنترل نقشه‌ها، الزام قانونی جهت رعایت الگوها وجود ندارد.

ضعف الگوها از یک طرف و عدم اجرای مناسب آنها از طرف دیگر دست به دست هم می‌دهند تا فاصله ای ایجاد کنند بین آنچه که هست با آنچه که باید باشد. و اما در این میان چه باید کرد؟ مجموعه اقداماتی را که می‌توان در این زمینه انجام داد می‌توان به چهار سطح مختلف (نمودار شماره ۵) تقسیم کرد.

۴- راهکارهای اصلاح الگوهای مسکن روستایی

الف: «ساز و کارهای آموزشی از طریق ارائه آموزشهای لازم با همکاری ارگانها، سازمانها»

به نظر می‌رسد ضعف آموزش و اهمیت استمرار آن از مهمترین موانع موجود در جهت انتقال دانش مناسب برای ساخت و ساز و فرهنگ پذیرش در مناطق روستایی می‌باشد. این آموزشها در سطوح مختلف به شرح زیر توصیه می‌گردند.

الف: آموزش اهمیت حفظ نظام روستایی به روستائیان، توسط رادیو و تلویزیون به وسیله پخش برنامه‌های مختلف و برگزاری جلسات سخنرانی توسط ائمه جماعت و کارشناسان بنیاد مسکن انقلاب اسلامی در مساجد روستاها.

ب: آموزش مقررات ملی ساختمان و روشهای مناسب اجرا به استاد کاران و کارگران ساختمانی، توسط بنیاد مسکن انقلاب اسلامی و سازمان فنی و حرفه ای از طریق برگزاری کلاسهای آموزشی و دریافت کارت مهارت فنی.

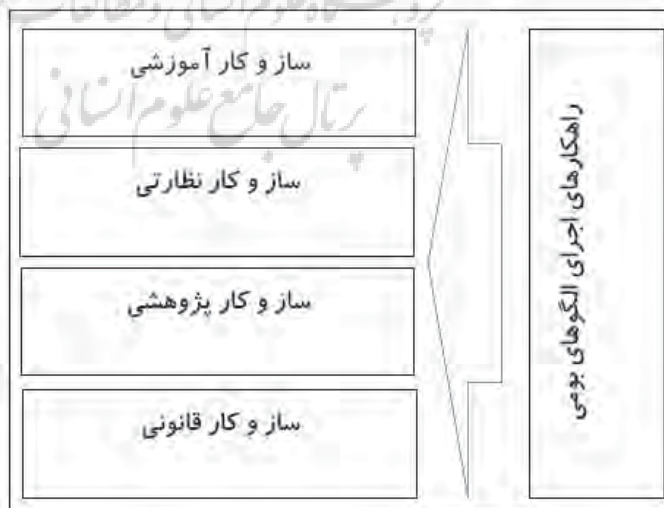
ج: آموزش الگوهای بومی مسکن روستایی به دفاتر فنی و مهندسی، توسط مشاور مادر و بنیاد مسکن انقلاب اسلامی از طریق برگزاری جلسات منظم و مستمر آموزشی.

د: آموزش الگوهای بومی مسکن روستایی به کارشناسان بنیاد مسکن انقلاب اسلامی (مخصوصا در حوزه مراکز شهرستانها)، توسط مشاور مادر و بنیاد مسکن انقلاب

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۱۲۷

نمودار ۵. سطوح فعالیت جهت اجرای الگوهای بومی؛ ماخذ: نگارندگان.

اسلامی مرکز از طریق برگزاری کلاسهای آموزشی، سمینارها، همایشها و غیره.

ه: اهتمام در برگزاری برنامه‌های درس روستا در دانشگاهها و آشنا نمودن فارغ التحصیلان رشته‌های معماری با نظام روستایی.

نتیجه گیری و جمع بندی

بررسی معماری جدید روستاها نشان می‌دهد که بافت روستاها به سرعت در حال تغییر چهره دادن و دور شدن از نظام ارزشمند روستایی و شبیه شدن معماری روستاها به معماری شهری می‌باشد. بلاخیز بودن کشور و نیاز به تامین مسکن جدید، نوسازی بافت روستاها را امری گریز ناپذیر نموده و اقتصاد ضعیف روستائیان انجام این مهم را بدون حمایت و مشارکت دولت ناممکن می‌سازد. در این راستا ساخت و ساز مسکن روستایی در قالب طرح بهسازی مسکن روستایی (برنامه‌های دوم و سوم توسعه) و طرح ویژه بهسازی و نوسازی مسکن روستایی (برنامه چهارم توسعه) توسط برنامه ریزان دولتی طرح ریزی شده است. با توجه به این نکته که قسمت اعظم ساخت و ساز مسکن روستایی معاصر در قالب این طرح انجام می‌پذیرد، ارزیابی جایگاه الگوهای بومی مسکن روستایی در گرو شناخت دقیق ابعاد مختلف کمی و کیفی طرح مذکور می‌باشد.

بررسیها نشان می‌دهند، علی‌رغم تحقق اهداف کمی طرح، ابعاد کیفی آن چندان موفقیت آمیز نبوده و این در حالی است که، پرداختن به الگوهای بومی از همان مراحل آغازین، جزء رسالت طرح بوده و اقدامات گوناگون در این راستا انجام پذیرفته، که مهمترین آنها تدوین الگوهای بومی مسکن روستایی توسط مشاورین مادر می‌باشد، اما با این وجود ساخت و سازهای معاصر روستایی از تامین کیفیت فضایی مطلوب فاصله زیادی دارد. این مشکلات را می‌توان در اثر دو عامل: «۱- عدم جامعیت الگوهای تدوین شده و ضعف آنها در انطباق با تمام جوانب زندگی روستایی؛ و ۲- موانع اجرایی»، طبقه بندی نمود. بازنگری این دو عامل در عملکرد چهار حوزه درگیر با معماری مسکن روستایی، یعنی روستائیان به عنوان کارفرما، دفاتر فنی و مهندسی به عنوان نیروی متخصص، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی به عنوان متولی اجرا و مشاوران مادر به عنوان تهیه کنندگان الگوهای مسکن روستایی، نشان دهنده این موضوع هستند که

ب: «ساز و کارهای نظارتی از طریق اعمال نظارت مناسب بر مراحل مختلف اجرای طرح»: اطمینان از اجرای صحیح هر پروژه‌ای در گرو کنترل و نظارت می‌باشد، علی‌رغم نظارت‌های چند مرحله ای بنیاد مسکن انقلاب اسلامی بر پروسه طرح ویژه بهسازی و نوسازی مسکن روستایی و البته موفق بودن این نظارتها، اعمال تغییراتی در این پروسه لازم می‌باشد.

الف: کنترل نقشه‌های مسکن روستایی توسط مراجع ذی صلاح (نظام مهندسی و مشاور مادر) بر اساس معیارها و شرایط تعیین شده توسط مشاور مادر و الگوهای بومی مسکن روستایی؛

ب: کنترل نحوه ساخت و ساز و الزام در همسان بودن اجرا با نقشه توسط کارشناسان بنیاد مسکن انقلاب اسلامی و مشاور عالی نظارت.

ج: «ساز و کارهای پژوهشی از طریق استمرار در امر پژوهش»: همانطور که پیشتر اشاره گردید، یکی از دلایل ضعف الگوها عدم استمرار پژوهش می‌باشد. معمولا با گذشت چند ماه از اجرای طرح و به اتمام رسیدن فرصت قراردادهای پژوهشی، نتیجه مطالعات در اختیار بنیاد مسکن انقلاب اسلامی قرار داده می‌شود، اما هیچگاه امکان بررسی نقاط ضعف و قوت طرح‌ها به وجود نمی‌آید. در این راستا پیشنهاد می‌شود با انعقاد قراردادهای بلند مدت با مشاورین مادر امکان بررسی نقاط ضعف و قوت الگوها فراهم گردد و مشاورین مادر در کلیه مراحل همراه بنیاد مسکن انقلاب اسلامی باشند.

د: «ساز و کارهای قانونی از طریق لازم الاجرا نمودن الگوهای مسکن روستایی»: مطمئنا بدون الزام‌های قانونی جهت اجرای الگوهای مسکن روستایی، الزام جهت رعایت الگوها امری ناممکن خواهد بود، در این راستا پیشنهاد میشود نتایج الگوها در کمیته‌های راهبری استان بررسی و تصویب گردیده و حالت قانون به خود

علی رغم وجود بعضی مشکلات در الگوهای تدوین یافته، فرصت مناسب جهت ایجاد ساز و کار لازم برای اجرای کامل الگوهای مسکن روستایی به وجود نیامده است.

لذا با انجام اقدامات مختلف در چهار سطح آموزشی، پژوهشی، نظارتی و قانونی میتوان تا حد قابل قبولی امکان اصلاح موانع اجرایی الگوهای مسکن روستایی را فراهم نمود و اجرای آنها را تسهیل کرد. بعد آموزشی ضامن انتقال تجارب و ایده‌ها از محیط‌های آموزشی و دانشگاهی به حوزه درگیر با طرح و اجرایی نمودن مطالعات می‌باشد. بعد پژوهشی ضامن انجام مطالعات به روز و کارآمد و ایجاد تناسب بین تقاضای متقاضیان و حفظ ارزشهای معماری روستایی می‌باشد. بعد نظارتی ضامن اجرای مناسب و درست مفاهیم مورد پژوهش توسط حوزه‌های ذی ربط بوده و بعد قانونی ضامن ایجاد ساز و کار اجرایی و برخورد‌های مناسب در صورت تخلفات احتمالی خواهد بود. نهایتاً باید اشاره نمود که عدم توجه به بازخورد طرح در کالبد روستاها و اصلاح نقاط ضعف آن اثرات غیر قابل جبرانی بر کالبد روستاها تحمیل خواهد نمود.

منابع و مأخذ

- ۱- بنیاد مسکن انقلاب اسلامی (۱۳۸۳) طرح آمارگیری از ویژگی‌های مسکن روستایی، انتشارات شریف، تهران.
- ۲- بنیاد مسکن انقلاب اسلامی (۱۳۸۶) نمونه‌هایی از الگوی مسکن روستایی مسکن روستایی، انتشارات فراگیر هگمتانه، تهران.
- ۳- بنیاد مسکن انقلاب اسلامی استان آذربایجان شرقی، معاونت بازسازی و مسکن روستایی، گروه بهسازی مسکن روستایی.
- ۴- پارسا، غفار (۱۳۸۵) بحران فقر، روزنامه اعتماد ملی، شماره ۲۶۶، ۱۳۸۵/۱۰/۷، ص ۸.
- ۵- حجت، عیسی (۱۳۸۵) تاثیر اصلاحات ارضی بر شکل روستاهای ایران، مجله علمی پژوهشی هنرهای زیبا، شماره ۲۶، تابستان، صص ۷۵-۸۴.
- ۶- زرگر، اکبر (۱۳۷۸) درآمدی بر شناخت معماری

روستایی ایران، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، تهران.

۷- سرتیپی پور، محسن (۱۳۸۴) شاخص‌های معماری مسکن روستایی در ایران، مجله علمی پژوهشی هنرهای زیبا، شماره ۲۲، تابستان، صص ۴۳-۵۲.

۸- سرتیپی پور، محسن (۱۳۸۵) مسکن روستایی در برنامه‌های توسعه، مجله علمی پژوهشی هنرهای زیبا، شماره ۲۷، پائیز، صص ۴۷-۵۶.

۹- سرتیپی پور، محسن (۱۳۸۷) تجارب خارجی تامین مسکن روستایی، مجله آبادی، شماره ۵۹، تابستان، صص ۱۱-۶.

۱۰- گلابچی، محمود (۱۳۸۶) علل عدم پایداری ساختمانهای مسکونی روستایی در برابر زلزله و ارائه الگوی ساخت بر اساس امکانات و توانایی‌های محلی، مجله علمی پژوهشی هنرهای زیبا، شماره ۳۰، تابستان، صص ۳۱-۴۲.

۱۱- عبد مجیری، امین (۱۳۸۷) روشهای طراحی مسکن روستایی در طرح ویژه بهسازی مسکن روستایی استان خراسان رضوی، مجله مسکن و انقلاب، شماره ۱۲، تابستان، صص ۴۱-۳۲.

۱۲- عزیزی، محمد مهدی، خلیل حاجی پور و احمد خلیلی (۱۳۸۷) طرح ویژه بهسازی مسکن روستایی، ارزیابی فرایند، مجله آبادی، شماره ۵۹، تابستان، صص ۳۷-۳۲.

۱۳- مهندسین مشاور نقش محیط (۱۳۸۸) طرح جامع مسکن استان آذربایجان شرقی، سازمان مسکن و شهرسازی استان آذربایجان شرقی.

مدیریت شهری

دوفصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۱۲۹

شروېشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management

شماره پاییز و زمستان ۱۳۹۰
No.28 Autumn & Winter

■ ۱۳۰ ■